

սոյն երկասիրութիւնն, վասն զի այժմեան քաղաքականութեան մէջ Մակեդոնիոյ խնդիրն՝ Պուլկարաց եւ Սերպերու նկատմամբ՝ ընդ խնդիրներէն է*։ Սակայն, պէտք է խոստովանիլ, որ Հնդկնակն՝ ընդգէմ՝ իւր խորին գիտութեան եւ համոզիչ պատճառաբանութեան, տեղեւ տեղեւ չէ կրցած յայտնի կողմնակալութեան նշաններէ զգուշանալ։ Կը բաղձանք ի սրտէ, որ սոյն գործն առաջնորդ ըլլայ՝ գիտնական ճանապարհորդութեանց անձնամուխ մեր ուսումնասիրաց։ Այս առթիւ կը փութանք մեր ուրախակցութիւնն յայտնելու Աբաթի խմբագրութեան,

իւր պն ջանից եւ մտադրութեան համար, զոր այս կէտիս կը նուիրէ։ Ինչպէս որ Աբաթի վերջին տետրը եւ մեր յիշած գիրքն իրարու համեմատոյն կրնայ տեսնել։ Միայն բաղձալին պն է, որ ազգային ժողովրդական կենաց ու սովորութեանց եւ մանաւանդ լեզուին ամբափոք երեւոյններուն առաւել եւ ճիշդ ուշագրութիւն շնորհուէր։ Վասն զի առ այժմ մի միակ թերթին որ աւելի սոյն նիւթոյս զբաղի որոշած է՝ Աբաթն է, Հրատարակութեան ընդարձակ ժամանակին մեզի կը ներէ բաղձալ՝ որ սոյնօրինակ յօդուածներն այնպէս գրուին, որ կարենան ի հարկաւորու-

ԱՐԶՈՒՆԻ ՊՈՂՈՏԱՅ Ի ՄԷՆԱՆԻ

թեան իւր « Վստահելի աղբիւր » գործածուիլ։ Ասով միայն կարելի կը ըլլայ գիւրութիւն մատուցանել անոց, որոնք ի ժամանակին ընդարձակօրէն զբաղիլ ուզեն այսպիսի հետաքրքրական եւ շահաւետ նիւթերով, գտնելու համար պն գեղեցիկ կապն որ ի ծածուկ եւ յանգագայ գեռ կը շարունակուի մեր վաղեմի հնութեան եւ արդի ժամանակիս ներկայացուցչաց մէջ։

Հ. Գ. Մ.

* Գիտքը կ'արժէ 10 Ֆիորին։ Խմբագրութիւնս ունի դիրքութիւններ 8 Ֆիորինով ծնող բնակիչ։ ԽՄԲ.

ՅՊԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՄԻԹՐՈՆԵՆ ՅՊԱՐԱՆ Ի ՎԵՆԵՆԱ
ՀԱՅԱՏԱՆԻ ԵՐԿՐ 1810

Ծանօթ է ազգայնոց որ Վիեննական Միթիթարեան Միաքանութիւնն իւր աշուանի տպարանին գործածութիւնն հարկադրած էր զանազան պատճառաց համար յամի 1874 օտարին յանձնել, իրեն պահելով վերստին տպարան բանալու իրաւունքն, հայկական տպագրութեան ար-

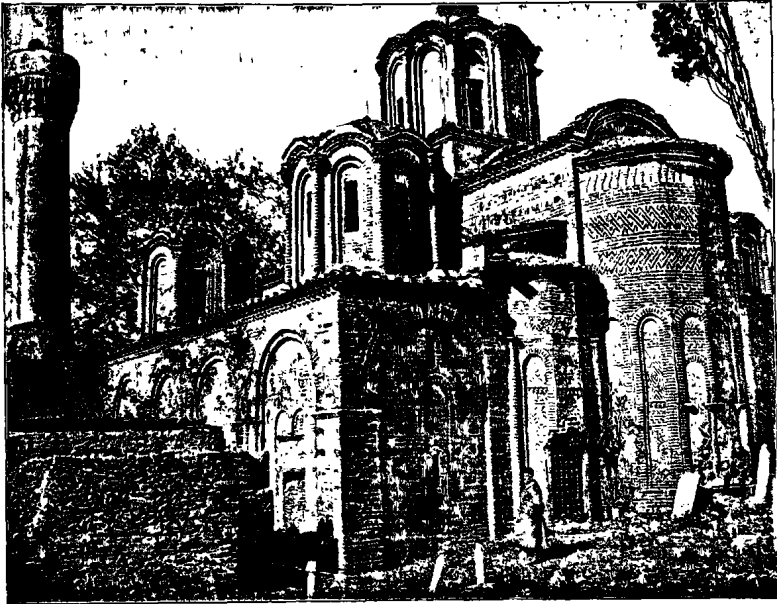
տաղճն, հայկական մատենաներ տպագրելու իրաւունքն, ինչպէս որ արդեամբք ցայսօր կը տպագրէր: Այսօր, տարւոյս Յուլիս ամսէն սկսեալ յիշեալ տպարանը բոլորովին Միաբանութեան ձեռքն անցած է վերստին, որ եւ տէր եւ ստացիչ է յառաջուան անուանի տպարանին, որ այժմ՝ կրկին գարգացում՝ առած է:

Միաբանութիւնն ամենայն գրազէտ ազգայնոց միանգամայն կը ծանուցանէ,

թէ որեւիցէ գրական աշխատսիրութիւն տպագրութեան համար կ'ընդունուի տպարանէն, եւ ի գոհութիւն հնդինակաց եւ հրատարակչաց՝ մաքուր եւ համեմատաբար թեթեւազին կը տպագրուի:

Միւխիթարեան տպարանին վրայ համառօտ տեղեկութիւն մ'անշուշտ ցանկալի է մեր ամէն ընթերցողաց:

Վիեննայի Միւխիթարեան տպարանին պատմութեան սկիզբն հնագոյն է քան

ԺԲ ԱՌԱՆՔԱՅԻՆ ԵՎԵՂԵՅԻ (ԱՅԺԲ Մ՝ԶԿԻԹ) Ի ՍԵՂԱՅԻ

1810: Երբ Միաբանութիւնս ի Թրիեստ հաստատեց իւր ընակալայրն, Աւստրիոյ Մարիամ Թերեզա Կայսրուհին 1775 Մայիս 30ին կայսերական հրովարտակաւ միծ արտօնագիր մի տուաւ նորահաստատ Միաբանութեան, որ կարենայ արեւելեան ու արեւմտեան լեզուաց տպարան մը հաստատել որ եւ նոյն տարին քացուեցաւ: Այս միծ արտօնագիրն, որուն մէջ ուրիշ չստ արտօնութիւններ Միաբանութեան եւ հայազգի վաճառականաց շնորհուած են, տակաւին անարատ պա-

հուած է Միաբանութեան դիւանին մէջ ի յիշատակ մշտնջենաւոր ժամանակաց, որոնց վրայ Հանդիսիս նախընթաց թուերուն մէջ խօսուած է:

Երբ Միաբանութիւնն օր քան զօր ի Թրիեստ կը յառաջանար եւ տպարանն եւս կը միծնար, Նափոլէոնեան պատերազմները 1810ին Միաբանութիւնը հարկադրեցին Թրիեստ թողուլ, եւ գալ Վիեննա՝ դիմելով Փրանկիսկոս Ա. Կայսեր, որ Վիեննայի մէջ ապաստանարան մը Միաբանութեան շնորհէ, ուր կարենան

առ ժամն ապալինիլ եւ հետգհետէ իրենց ապագան շինել: Խնդրուածքն ոչ միայն ընդունիլի եղաւ, այլ եւ Մարիամ Թերեզա Կայսրուհոյն Թոռն 1810 Դեկտ. 5ին կայսերական հրովարտական շնորհաց, որ Միաբանութիւնն իւր ապրուստն հոգայ նաեւ արեւելեան եւ արեւմտեան լեզուաց տպարանով:

Ուրեմն Վիեննական Մխիթարեան Միաբանութիւնն իւր սկզբանէն հետէ տպարան ունեցած է, եւ այս սերտիս կապուած է իրեն հետ:

Վիեննա հիմնարկուած տպարանն յընթաց ժամանակաց մեծցաւ, այնպէս որ կրնայ հաստատուիլ, որ ժամանակ մի նոյն իսկ Վիեննայի կայսերական տպարանին հետ կը միջեր: Գլխաւորաբար Արիստակէս Ազարեան Արքանօր ժամանակը՝ որ իւր մեծամեծ արժանեաց համար 1854ին Փրանկիսկոս Յովսէփ Ա. Կայսրմէ երկաթի թաղան առաջին կարգի պատուանշանովն ու Գաղտնի խորհրդական տիտղոսով վարձատրուած էր, տպարանը շատ ծաղկեցաւ:

Որովհետեւ Միաբանութեան հին վանքն շատ անձուկ ու խարխուլ էր եւ չէր կարելի մեծ տպարանի յարմար վայր գտնել 1835ին այժմեան նոր վանքն ի հիմանց շինուեցաւ, եւ մեծ տպարանի մի յարմար սրահներ ու վայրեր պատրաստուեցան:

Երբ շինութիւնը 1837 տարւոյն Հոկտեմբեր ամսոյն մէջ ըստ մեծի մասին աւարտած էր, Ազարեան Արքանայրն Փերդինանդոս Կայսրն ու Մարիաննա Կայսրուհին հրաւիրեց հիման քարը դնելու: Այս մեծ պատին մեծանճաքաբ շնորհեց Կայսրը Միաբանութեան, եւ նոյն ամսոյն 18ին մեծաւ շքով եւ ուղեկցօք եկաւ տարաշէն վանքն ու հիման քարը դրաւ: Յետոյ համեցաւ Վեհափառ Կայսրն շէնքը պտղալի, եւ երբ տպարանի սրահները մտաւ, 26 տպագրութեան մեքենաներն ալ սկսան ըսնիլ, որոնցմէ առաջինն այս չքնաղ հանդիսին պատկանող գերմաններէն ուղերձ մը, երկրորդը լատիններէն, իսկ միւս 24 մեքենաներն Ռո օրհմն զայնոսիկ աղօթիքը 24 լեզուա վեհափառ հերոքը աչքին առջեւ տպեցին:

Այս նշանաւոր դէպքէն ետքը տպա-

րանն սկսաւ հսկայաբայլ յառաջանալ: Տարի մ'ետքը Չուլարան հաստատուեցաւ, որուն մէջ զբաղած էին շատ անուանի զբարտեսներ՝ ինչպէս Անտոն Օքքենֆուս, որ 1848ին Մամաուաց ապստամբութեան ժամանակ Գոշովէն Քէշթա կանչուեցաւ նոր թղթադրամի կադապարները փորագրելու համար. ինչպէս նաեւ մեր միաբաններէն Եղ. Աւետիք, աշխատաւոր եղբայրն:

Միաբանութեան ծուլարանին մէջ կտրուած են 1000էն աւելի երոպական եւ 2200էն աւելի հայկական գրերու հայրեր: Իսկ ասոնցմէ թափուած մայրերուն թիւը 30,000ի կը հասնի:

Վիեննայի ապստամբութեան 1848 տարին ալ նշանաւոր է տպարանի տարեգրոց մէջ: Որովհետեւ տպարանն օր քան զօր կը մեծնար ու կը ծաղկէր, ընդ հովանաւորութեամբ կայսերական տան, միւս տպարանապետաց նախանձը զորդեց: Զանի մի զխաւոր տպարանապետներ՝ քազմաթիւ խաժամուծ ամբոխի գլուխ անցած, Ապրիլ 8ին գիշերը տպարանի առջեւ կը խռնին, վայրենաբար աղաղակելով, պողալով գոչելով կը սկսին պատուհանները քարկոծել, եւ իրենց ոխը հանելու համար դրան վրայի ծանուցագիր տախտակն վար կ'առնուն, ու յաղթանակաւ տանելով հրապարակը կ'երթան եւ քորորովին կը խորտակեն: Սակայն տէրութեան կողմանէ իսկոյն պահապան զօրք օգնութեան գալով եւ ուսանողներուն ալ հրատարակելով, որ Մխիթարեան վանքն ու Տպարանն ուսումնականաց վայր է, ուր արեւելեան լեզուներ կը մշակուին եւ գրքեր կը տպագրուին, սոսկալի դիպուածն անվաս անցաւ, վանականաց սրտին սոսկ ահ ու երկիւղ թողով: Նոյն իսկ Վիեննայի կուսակալն իւր ցաւակցութիւնն յայտնելով՝ խոստացած էր Միաբանութեան, որ տէրութիւնն ամենայն կերպով վանքն ու տպարանը կը պաշտպանէ:

Տպարանը 1811ին ունէր 2 փայտեայ մամուլ, 1835ին 15 հատ. 1836ին եւ 37ին երկու երկաթեայ, 1838ին 12 երկաթեայ, 6 փայտեայ եւ 1 արագաթիւ մամուլ. իսկ 1857ին տպարանն արդէն 6 արագաթիւ մեքենայ ունէր, որոնց ըսնեցման

համար 1855ին հրաման տրուած էր շոգեշարժ մեքենայ հաստատել:

Ընդհանրապէս կը գրադէին տպարանին մէջ 80—100 գործաւորք, եւ թերեւս աւելի 1850 տարւոյն մէջ: Միաջանութեան տպարանին հանած առաջին երկն էր 1811ին աշխարհաբար լեզուաւ «Վարք Ս. Կուսին», գիրքը: Եղնթացս ժամանակաց տպարանն ի լոյս հանած է հայերէն տաճկերէն արաբերէն երբայեցերէն ասորերէն՝ յունարէն՝ լատիներէն՝ գերմաներէն՝ իտալերէն՝ գաղղիերէն՝ ռուսերէն՝ լեհերէն, թոհմերէն՝ ռուլթներէն եւ սլովաքերէն գրքեր: Նշանաւոր են տպագրեալ զրոյց մէջէն լատիներէն ծաշոցն, ժամագիրք եւ այլեւայլ տիպք, կայսերական յատուկ արտօնագրով:

Իսկ տպուած գերմաներէն զրոյց թիւն անհամար է. միայն Միաբանութեան առաջնորդութեամբ կազմուած Գրոց ընկերութեան տպել տուած գիրքերը կէս միլիոնը կ'անցնի: Նոյնպէս այս տպարանէս ի լոյս ելած են զանազան լեզուաւ լրագիրներ, տէրութեան դասագրքեր, ծառախօսութիւններ, եւ ուրիշ քաղմութիւն ուսումնական հրատարակութիւններ:

Տպարանին մեծ պատիւ բերած է 1849ին աւստրիական կառավարութեան ինքնակամ՝ առաջարկութեամբն հունգարական 6 եւ 10 քրայցէրի թղթադրամները տպելն, որոնք Միաբանութեան հսկողութեան ներքեւ կը տպուէին:

Տպարանին այժմեան վիճակը լաւ դրութեան մէջ է. եւ տպագրութեան արուեստին յառաջանալուն համըմատութեամբ եւս քան զմեզ ընդարձակուած ու յարմարացուած է:

Տպարանի վայրերը կը բաղկանան երեք ընդարձակ 9 մինչեւ 12 պատուհան լայնութեամբ սրահներէ: Վարկ յարկին մէջ են շոգւոյ կաթնասներն ու մեքենան եւ 7 շոգեշարժ արագատիպ մամուլ, որոնցմէ երկուքն ամենատնոր գիտից համըմատ շինուած մեծ մամուլներ են. այս յարկին մէջ կը գտնուի նաեւ ծուլադրոշմի բաժինը: Երկրորդ յարկին մէջն են տպարանի գրասենեակն, հայերէն եւ այլ լեզուներ շարելու արկղներ ու շարողներ,

եւ թղթի ու տպագրեալ առարկայից միջնոցն: Երրորդ յարկը նոյնպէս շարարան է, ուր կը գտնուին 50էն աւելի գրաշար ու շարելու ատաղծն, երեք ձեռքի մեքենայ եւ երեք ամբիկեան արագատիպ մամուլ: Տպարանի գործաւորաց թիւն է ընդ ամենայն 80—100: Ինչպէս վերն արդէն յիշատակեցինք, այս տպարանն անուանի է իւր քաղմութեան նկարագրովն եւ շարունակ գրադեալ է: Կը տպագրուի այժմ՝ 12 գերմաներէն լրագիր, երկասիրութիւններ զանազան արեւելեան եւ արեւմտեան լեզուներով. նոյնպէս կը տպագրուի ուրիշ ամէն տեսակ գրքեր, այլեւայլ լեզուաւ ընդարձակ երկասիրութիւններ, վարդապետական աստիճանին բարձրանալու ծառախօսութիւններ, եւ համարօտիւ՝ այցատոմսէ սկսեալ մինչեւ գունատիպ պատկերներ ու պատկերագրող արժեցուցակ:

Վիեննայի Միխիթարեան տպարանին վրայ շատ քան գրուած է եւրոպական հեղինակութեանց եւ խօսակցութեան բառարաններու մէջ: Մենք հոս յառաջ կը բերենք միայն Dr. Anton Mayer անուանի հեղինակին «Wiens Buchdrucker - Geschichte» (Վիեննայի տպագրութեան պատմութիւնը) գրքէն Միխիթարեան տպարանին վերջաբանութեան մէկ պարբերութիւնը. «Միխիթարեան տպարանն ոչ միայն ուսումնականաց մէջ բարձր արտօն մընեցած է, այլ եւ վայելած է կայսերական տան՝ եկեղեցական եւ աշխարհական բարձրաստիճան անձանց համակրութիւնը, որոնք տպարանին իրենց այցելութեամբը պատուած են», :

Հ. Թ. Թ.

ԱՐԱՅՈՒՄՆԵՐԵՐ

Ը Գ

Խոստացած էինք Թերթիս Արեւստգիտական մասն ընդարձակել եւ զարգացնել, գիտնալով որ հայ վաճառականաց եւ միջնամատոց (commissionaire) օգտակար կընար ըլլալ տն մասն: Ահա այսօր Թ. Զատիկ Բորբոլի խնայալուծութեամբ կը սկսինք առեւտրական կարեւոր տեղեկութիւններ տալ. եւ պէտք եղած ամէն պատրաստութիւնք եղած են հայ վաճառականաց այնպիսի շիջթեր տալու, որոնցմէ իրենց կարեւոր տեղեկութիւններն կընան ստանալ: Խոքագրութեանս վախ՝